

UVOD

Od pamtivijeka se predviđa smrt kazališta. A kazalište se svaki put iznova rađa; ne iz svojega pepela, nego iz vlastite žeravice. Kazalište je poput života, ne može nestati. Uvijek će postojati plamičak na koji će biti dovoljno puhnuti. I neki muškarac ili neka žena koji će se pobrinuti za to. Kazalište je prvotna umjetnost. Poput crteža, glazbe, plesa, kiparstva, pjesništva. Toliko je ukorijenjeno. Beskrajna je potreba za kazalištem. O njezinoj se očitosti ne raspravlja. A može se prakticirati i u krajnjem siromaštvu. To je apsolutni zalag slobodi. No poput plesa upisuje se u efemernost. A to znači da je istovremeno i smrtno i besmrtno. Da umire u svakom trenu u kojem se rađa. Da izvire iz čovjeka i njegove vječnosti u Bogu. Zrcalo je ljudske naravi. Mikrokozmos svijeta. Živi čovjek koji fotografira živog čovjeka. Kazalište je u svojoj biti: umjetnost koja u sebi sadržava mogućnost vjernog svjedočenja, „ontomološkog“, onoga što smo na ovome svijetu. Jasno, pod uvjetom da su te okolnosti pravilno upotrijebljene. Jer o kakvu se kazalištu ovdje radi? O kakvu je kazalištu riječ? Je li uistinu „i *ovo* i *ono*“, kao što je to odlično izrekao Laurent Terzieff? A ako je samo „*ovo*“ a ne i „*ono*“?

Uglavnom se, ruku na srce, govoreći o kazalištu, prije svega, govori o predstavi. Iako je kazalište i predstava, predstava nije nužno i kazalište. Što, naravno, nije i kriterij prosuđivanja, a još manje kriterij donošenja vrijednosnog suda. Glazba, ples, slikarstvo, kiparstvo,

književnost i pjesništvo nisu kazalište, no ipak su ljudskom biću bitni. S tim da ih kazalište sve objedinjuje. U kazalištu može biti poezije, književnosti, kiparstva, slikarstva, plesa, glazbe, no obratna je situacija nemoguća – jedino da se prekine koncert, u plesnu priredbu ubaci kazališna scena itd. U najboljem bismo slučaju govorili o teatralnosti. Odnosno o uvođenju napetosti, dramatizaciji. I u tom smislu: da, može biti teatralnosti u glazbi kao i u plesu, u slikarstvu kao i u kiparstvu, u pjesništvu kao i u svim oblicima književnosti. No teatralnost nije i kazalište. Kao što kofein nije kava. Sastojak je to koji možemo apstrahirati od kazališta i na koji nailazimo u svim privatnim konfliktima, kao i u politici, u sportu, kao i u ratovima. Ista bi se stvar mogla ustvrditi i za dikciju, emociju, ljepotu, senzibilnost, nasilje, ljubav itd. Kazalište, kao vjerni odraz naše humanosti, sadržava sve to, i još mnogo toga.

Ukratko, drugim riječima, kazalište je prije svega utjelovljenje. Riječ koja postaje tijelo. No ne bilo koja riječ i ne bilo koje tijelo. Ta riječ traži dramskog autora odnosno, u nedostatku, bilo koju individuu ili pisca čiji iskazi ili djelo, objelodanjeno ili napisano, omogućuju tu inkarnaciju. A tijelo u kazalištu postoji isključivo zahvaljujući specifičnoj alkemiji, onoj glumca koji postaje likom. Ne karikaturnom, arhetipom lika, nego bratom u čovječnosti, punim i cjelovitim ljudskim bićem u svim svojim dimenzijama ljudskosti, koje možemo susretati, družiti se s njim, voljeti ga ne sumnjajući ni najmanje u njegovu ljudskost.¹

¹ I kakve ima veze to što na prvu ne razumijemo jezik, s obzirom na to da ćemo ga, potrudimo li se, jednoga dana biti u stanju shvatiti,

No iako riječ postaje tijelo, ono se ne sažima na riječ. Tako da kazalište može biti i nijemo. Ne pantomima, što je umijeće po sebi, nego nijemo. Ispletено тишином. Unutarnji je to govor. Tako riječi putuju u unutrašnjosti ljudskoga bića, kruže njegovim umom, stanuju u njegovu duhu, potiču akcije i reakcije te se izražavaju kroz njegov pogled, izraze njegova lica, pokrete koje možemo protumačiti. Postaju tijelo, no kako su plemenite tako se diskretno povlače. Nijemo, poput čovjeka kojemu bi bio odrezan jezik.

Nema kazališta bez čovjeka. A sazdani smo od tijela, duha i duše. S druge strane, glazba, koja je umjetnost, a ne inkarnacija, mogla bi biti čista duhovnost, slikarstvo predstavljati isključivo mrtvu prirodu, kiparstvo samo životinje itd. – no nezamislivo je da bi kazalište isključilo čovjeka. U kazalištu je čovjek i subjekt i objekt. Umjetnost je to ljudske cjelovitosti. Jedina u stanju pokazati čovjeka u njegovoj sveobuhvatnosti. Jasno, nije jedina, jer, naravno, tu su i film i mediji poput televizije

makar i uz pomoć prevoditelja. Papuanci, kao i Eskimi, naša su braća. A ako su njihovi jezici izrazi onoga što oni specifično jesu, ponajprije je i prije svega izraz ljudskosti ono što dijelimo. A to vrijedi za sve jezike. I što onda ako je taj jezik izmišljen, kao što to, na primjer, može biti aleksandrinac. Jezici su ljudska konstrukcija i vrlo nam je lako zamisliti otočić, smješten u blizini Madagaskara ili otoka Réuniona, na kojem bi se isključivo govorilo pravilnim francuskim aleksandrincom. Celimena, Berenika ili Himena jednako su stvarne kao i gospođa Jourdain, Silvia ili Suzanna iz *Figarova pira*. Idiom koji neki brbljaju (ili štucaju) u departmanu 93 bit će možda već sutra, iako to možda ne priželjkujemo, jezik Republike! Svaki jezik, koji god da jest, star ili moderan, izmišljen ili ne, prošli ili budući, prevodi istinu našeg čovječanstva. Instrument je kojim se izražavaju ljudske strasti koje se nisu mijenjale otkad je svijeta i vijeka. Ni povijesno ni zemljopisno.

ili interneta itd. No bez zajedništva sa živim – i to je ključno.² Živi čovjek, gledatelj, naspram drugog živog čovjeka, lika, to je kazalište. Pogled jednoga, kao u kvantnoj fizici, suptilno utječe na drugoga.

Čovjek je dakle u srcu kazališnog projekta. Cjelovit čovjek kakvim ga naši osjeti obuhvaćaju u onome što kazuje i u onome što ostaje neizrečenim, u onome što registriramo od viđenog i onoga što naziremo od njegove duše, koja ne može zavaravati svoju smrt znajući da će umrijeti.

Pogled gledatelja taj je koji „čini“ kazalište. Glumci često kažu: „Večeras su gledatelji bili talentirani!“ Jer bilo je tih rijetkih trenutaka kad su obje strane obuzete zanosom te se duša očešala o dušu. Intimno zajedništvo kojim je gledatelj, svojim osluškivanjem, napetošću svojega slušanja, pogurao glumca da se u potpunosti izgubi u svojem liku. Što se terminologijom posuđenom od teologije naziva hipostaza. Taj trenutak, taj jedinstveni moment spajanja glumca i lika.

² Film i umijeća vizualnog zgotovljeni su proizvodi, iako mogu – itekako! – svjedočiti o našoj čovječnosti. No u slučaju da se dogodi nešto poput atentata u kinu, film, ako nije oštećen, nastavit će se vrtjeti bez ikakve emocije, pričajući istu priču. Jednako je, manje tragično, naravno, no uistinu zamorno, zazvoni li mobitel u dvorani, ispuše li neki gospodin nos ili, još gore, kad zastrašujuća starica sočno izjeda karamele, bučno gužvajuci omot. Ista stvar događa se u kazalištu, ali predstava više ne može biti ista! Isključimo li, jasno, osobno zadovoljstvo (na koje, naravno, nailazimo u kazalištu), možemo kazati da je u kinu ili pred televizorom protraćen gledateljev *talent*. Koji služi da ne uznemirava susjeda, a u najboljem slučaju da pospješi njegovo slušanje. Što već nije mala stvar, naravno, no neznatno je sve to skupa usporedi li se sa zajedništvom u kazalištu.

Spektakl zabavlja. Kazalište preusmjerava. „Kruha i igara“, zapovijedali su rimski carevi. Nikada ne bi rekli, kako bi odvratili i zaokupili narod: „Kruha i kazališta!“ Jer koliko god da je kazalište za Grad bitno, za bilo koju vlast ono može biti opasno. Čovjeku pokazati čovjeka izvor je znanja, no može se pretvoriti i u atomsku bombu po neku diktaturu, osobito pokaže li ga se onakvim kakav jest, što će reći slobodnim i mislećim. Velika je tada odgovornost za sve naše suvremene redatelje, koji vjeruju da stvaraju kazalište, a zapravo montiraju spektakle. Toliko su brojni – i sve brojniji iz razlogā koje ćemo razložiti u ovoj knjizi – oni koji se ne koriste kazalištem u svoj njegovoj specifičnosti, oslanjajući se na njegove mogućnosti. Brojni li su oni koji cjelovitog čovjeka ne žele staviti u srce svojega kazališnog projekta! Preuveličavajući mu odlike, prikazujući ga kroz karikature, udaljujući ga od njegove prirode, parodirajući ga, predstavljajući ga kroz pastiš, lakrdiju itd. – ili ga pak ignorirajući. Jer bili nam simpatični ili ne, bez likova i moguće empatije s njima kazalište biva strano, što u ovom slučaju znači beznačajno. A kakvu simpatiju možemo imati prema surogatu čovjeka, arhetipu, krivotvorini itd.?

Stanoviti se redatelji odlučuju za arhetipove i karikature. Naravno, njihovo je pravo da bićima koja postavljaju na scenu uskrate utjelovljenje. Ima tekstova, pa čak i dijaloga koji to dopuštaju (*A fortiori* kada ih sami napišu!). No za svoje scenske projekte vrlo često posežu za velikim autorima, dok bi potonji zasigurno bili nemalo zatečeni što se uopće može posumnjati da svojim likovima nisu podarili neosporne egzistencije. Odlučuju

se za karikaturu, dehumanizaciju, dok su ti veliki autori, za koje vjeruju da im služe, napisali i stvorili svoje likove kao prave osobe.

Preferirati jedan aspekt lika nauštrb njegova humanizma znači osakatiti ga. Reducirati, primjerice, Harpagona na njegovu škrtost, Fedru na njezinu seksualnost, Celimenu na njezinu koketnost, Don Juana na njegov donhuanizam ili na njegov socijalni položaj itd., znači osiromašiti djelo, izopačiti ga zbog vlastite lijenosti.³ Koliko samo protraćene energije! Kako je sve to samo beskorisno! Usto je vrlo često puno novaca utrošeno u te mutne zamisli. I to javnoga novca. Jer država, iako se kriminalno odriče kulture, pogotovo pravoga kazališta, nastavlja financirati projekte lišene ikakva smisla, koji katkad čak i degradiraju građane.

Gradu je potrebno kazalište, ali pravo kazalište. Zrcalo naše humanosti, a to je kazalište, kazalište utjelovljenja, blago. I to blago valja očuvati. Jer je sve potrebnije u sve nehumanijem svijetu.⁴

³ I ne govorim isključivo o toj volji za parodiranjem velikih klasika, s čime se sve više susrećemo (na primjer *Cid* ili *Ruy Blas* baš nedavno). Ta opsesija za parodijom nesumnjiv je znak vremena, a možemo je protumačiti kao bijeg od stvarnosti. Ne govorim o onim dehumaniziranim režijama u kojima estetika tako ubija pojedinca, zvučnost riječi (što je, jasno, kudikamo očitije s aleksandrincem), smisao, pragmatizam, suptilnost. Gdje se prije svega traga za postizanjem lijepoga dojma, gdje se želi iznenaditi, impresionirati buržuja ili kritičara koji se nagledao toga, „odgovoriti“ nekom drugom mizanscenom, zabaviti se itd.

⁴ Postoji, kao nikada dosad, opasnost od zatvaranja: internet, mobiteli, ne spominjući te mladiće i djevojke koji se vuku ulicama poput zombija sa slušalicama zabodenim u uši. Mogli bismo spomenuti još mnogo primjera. Građani se odvajaju od tijela ljudi te zaključujemo kako je televizija zapravo bila manje zlo. Kao zamjena tu je dakle – i, srećom, usprkos

Čovjek je roba koju izbjegavamo. Koji se građanin ne pravi da ne vidi ili, još gore, okreće glavu pred beskućnikom koji mu pruža ruku? Tko ne skreće pogled pred odveć ekstrovertiranim zaljubljenim parom?⁵ Tko ne mijenja stranu pločnika pred neugodnom situacijom? U kazalištu, osim ako misli ne odlutaju drugdje, plaćamo svoje mjesto kako bismo vidjeli upravo to: to ljudsko biće, kako živi i djeluje. Učimo od njega te učimo o sebi, s obzirom na to da nam je on brat po ljudskosti, da smo sačinjeni od istih kostiju i istovjetne moždane materije. Jer posjeduje duh i dušu. I jer je čak, ako želimo vjerovati u to (odnosno, prihvatimo, vjerovali ili ne!), poput svih nas, dijete Stvoritelja. Ljudska je zadaća upoznati svojega brata, a upoznavanje brata pomaže nam u „*upoznaj sebe samog*“. A kada imamo tu sreću da u svijetu – a posebice u Francuskoj – imamo prijašnje i današnje autore koji tako dobro, bolje od ikoga, razotkrivaju bogatstvo ljudskoga srca, bilo bi potpuno suludo to ne iskoristiti.

Kazalište dopušta psihološku kompleksnost, finesu, suptilnost osjećaja, pronicanje u unutarnji život. No za to treba pohoditi kazalište! No ima li još kazališta? Pravog kazališta? Kazališta utjelovljenja? Kazališta u kojem glumac postaje likom, jest lik? Kad vidimo ono što vidimo odlazeći u kazalište, poput mene, gotovo svake večeri tijekom niza godina, možemo se zabrinuti: na svakom

svim mojim rezervama – izvedbena umjetnost, koja možda nikada nije toliko blistala. Jer ipak će uvijek više vrijediti neki naš sugrađanin koji će se uputiti u neku kazališnu kavanu kako bi odgledao neki *one man show*, pa bio on i trivijalan, negoli neki tip koji će sav iscrpljen ostati kod kuće, prikopčan na društvene mreže. No slaba je to utjeha.

⁵ *A fortiori* ako je posrijedi homoseksualni par.

su koraku *one man show*, čitalačke izvedbe, montaže tekstova, teatralizirani *music hall*, debilne farse, parodije, neotjelovljene komedije, komadi provučeni kroz drobilicu *commedia dell'arte*, nova iščitavanja klasika, scenske improvizacije, ulično kazalište, performansi, militantna djela, tako nadahnjujuća „brehtovska“ distanciranost, adaptacije romana, čak i filmova, kolektivne kreacije itd. Ne zaboravljajući pritom neosporne materije koje se trenutno razmnožavaju na scenama našega kazališta: lutke, pantomima, poezija, vizualne, glazbene izvedbe, operete, mjuzikli itd. Jasno, – valja biti moderan, kvragu! – uz upotrebu novih tehnologija. Nema jednog jedinog spektakla s većim budžetom u kojem se ne upotrebljavaju projektori dijapozitiva, filmovi, glazbenici na sceni, sofisticirana svjetlost posuđena od *music halla* itd. Miješanje je žanrova postalo *nec plus ultra!* Čista dimna zavjesa! A te estetike iz godine u godinu osvajaju sve više terena. Jer su lijene, dostupne i jer se sviđaju ljudima. I jer profesionalci znaju da se sviđaju ljudima. I jer znaju dati do znanja. A nije li svidjeti se opsesija svih političkih vlasti?

A koga uopće zabrinjava nestanak pravoga kazališta?⁶ A pritom jedinoga koje je, podsjetimo, ključno za Grad.

⁶ Možemo pritom razumjeti direktore kazališta koji ne žele bankrotirati. Jer isključimo li tradicionalnu politiku vedetarijata, koja košta, no koja gotovo sigurno puni dvorane (s tim da su u najmanju ruku potrebni jedna Hupper ili jedan Arditi!), to su gotovo jedine predstave koje „imaju prođu“. Uz nekolicinu klasika koje gledatelji pohode, manje pritom iz kazališnih negoli kulturoloških razloga. Ipak smo i dalje u zemlji u kojoj je potrebno da smo bar jednom vidjeli *Cida*, *Fedru*, a da ne umremo glupi! Uglavnom, to je ono što svojim dražesnim mališanima želi poneki roditelj natopljen kulturom. No čak i to postupno

Jedinoga koje odgovara onomu što Hamlet kaže svojim glumcima, a što citiram u epigrafu. No za sveopće bi dobro trebalo da i Grad to shvati te da mu pomogne da se usred vlastite zemlje ne marginalizira u potpunosti. Da, trebalo bi...! Uvjerit ćemo se da su nam male šanse.

nestaje (jer problem je kazališta isto tako povezan i s krizom kulture). I to usprkos trudu dobrog broja divnih profesora koji i dalje ne dižu ruke od svega.